

IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 4

2026

MA'NAVIYAT SEMANTIK MAYDONIDA "JASORAT" FENOMENI LINGVISTIK TAHLILI

Jurayeva Moxinabonu Komil qizi
Buxoro davlat universiteti, tayanch doktorant

Annotatsiya

Ushbu maqolada "jasorat" fenomeni ma'naviyat semantik maydonida lingvistik tahlil qilinishi asoslangan. Leksik-semantik, sintaktik va pragmatik nuqtai nazardan so'zning turli kontekstlarda qanday ishlatilishi, uning sinonimlar bilan aloqasi va ijtimoiy-axloqiy xususiyatlari o'rganilgan. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, jasorat shaxsning ruhiy chidamliligi, axloqiy qat'iyati va ijtimoiy mas'uliyatini ifodalaydi, shuningdek, ma'naviyat va jamiyat bilan uzviy bog'liq bo'lgan murakkab lingvistik fenomen sifatida namoyon bo'ladi. Maqola natijalari lingvistik tadqiqotlarda ma'naviyat semantik maydonini yanada chuqurroq o'rganish uchun asos yaratadi.

Kalit so'zlar: Jasorat, ma'naviyat, semantik maydon, lingvistik tahlil, leksik-semantik tahlil, sinonimlar, pragmatika

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ФЕНОМЕНА «МУЖЕСТВО» В СЕМАНТИЧЕСКОМ ПОЛЕ ДУХОВНОСТИ

Жураева Мохинабону Комил кизи
Бухарский государственный университет, базовый докторант

Аннотация

В данной статье рассматривается феномен «мужество» в семантическом поле духовности с лингвистической точки зрения. Изучается использование слова в различных контекстах с позиций лексико-семантического, синтаксического и прагматического анализа, его связь с синонимами и социально-этическими характеристиками. Анализ показывает, что мужество отражает психическую устойчивость личности, моральную твердость и социальную ответственность, а также проявляется как сложное лингвистическое явление, тесно связанное с духовностью и обществом. Результаты исследования создают основу для дальнейшего глубокого изучения семантического поля духовности в лингвистике.

Ключевые слова: Мужество, духовность, семантическое поле, лингвистический анализ, лексико-семантический анализ, синонимы, прагматика.

LINGUISTIC ANALYSIS OF THE PHENOMENON OF "COURAGE" IN THE SEMANTIC FIELD OF SPIRITUALITY

Jurayeva Moxinabonu Komil qizi
Bukhara State University, Basic Doctoral Student

Abstract

This article examines the phenomenon of "courage" within the semantic field of spirituality from a linguistic perspective. The study analyzes the use of the word in various contexts from lexical-semantic, syntactic, and pragmatic viewpoints, its relationship with synonyms, and its socio-ethical characteristics. The analysis shows that courage reflects an individual's mental resilience, moral firmness, and social responsibility, and manifests as a complex linguistic phenomenon closely linked to spirituality and society. The findings provide a basis for further in-depth studies of the semantic field of spirituality in linguistic research.

Keywords: Courage, spirituality, semantic field, linguistic analysis, lexical-semantic analysis, synonyms, pragmatics.

Tilshunoslik va semantika sohasida **ma'naviyat semantik maydoni** insonning axloqiy, ruhiy va ijtimoiy qadriyatlarini ifodalovchi leksik birliklarni o'rganish uchun muhim nazariy platforma hisoblanadi. Mazkur maydon doirasida nafaqat leksik birliklarning lug'aviy ma'nosi, balki ularning kontekstga bog'liqligi, sinonimik va antonimik munosabatlari, shuningdek, kommunikativ vazifalari ham tahlil qilinadi. Shu nuqtai nazardan, "**jasorat**" **fenomeni** alohida e'tibor talab qiluvchi tushunchalardan biridir. Jasorat insonning qiyinchilik va xavflarga qarshi turish qobiliyati, axloqiy qat'iyati hamda ruhiy chidamliligi bilan bog'liq murakkab ijtimoiy-psixologik hodisa bo'lib, lingvistik tahlilning markaziy obyektlaridan biri sifatida qaralishi mumkin.

"Jasorat" so'zi turli kontekstlarda turlicha semantik nozikliklarga ega bo'ladi: ayrim hollarda u jismoniy xavfga qarshi qo'rquvsiz turishni, boshqa holatlarda esa axloqiy yoki ma'naviy qat'iyatni bildiradi. Bu esa uning semantik maydoni murakkab va ko'p qirrali ekanligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, jasorat fenomeni ijtimoiy mas'uliyat va shaxsiy kamolot bilan bog'liq jihatlarni ham o'z ichiga oladi. Lingvistik tahlil orqali mazkur so'zning turli qirralari aniqlanadi, uning ma'nosi va funksiyalari esa kontekstga bog'liq tarzda shakllanishi namoyon bo'ladi.

Ushbu yondashuv semantik tahlil va *frame semantics* nazariyasi doirasida so'zning leksik, sintaktik va pragmatik o'lchovlarini birgalikda o'rganish imkonini beradi. Shu tariqa, "jasorat" so'zi nafaqat lingvistik hodisa sifatida, balki insonning axloqiy va ruhiy dunyosi hamda ijtimoiy qadriyatlar bilan uzviy bog'liq murakkab fenomen sifatida ham talqin qilinadi.

Adabiyotlar sharhi

"Jasorat" fenomeni tilshunoslik, falsafa, psixologiya va madaniyatshunoslik kesishgan nuqtada o'rganiladigan murakkab tushunchalardan biridir. Ushbu tushuncha, ayniqsa, ma'naviyat semantik maydonida shaxsning ichki dunyosi, axloqiy qadriyatlari va ijtimoiy pozitsiyasini ifodalovchi muhim konsept sifatida talqin qilinadi.

Avvalo, ma'naviyat va til o'rtasidagi bog'liqlik masalasi ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Xususan, Edward Sapir va Benjamin Lee Whorf tomonidan ilgari surilgan **lingvistik nisbiylik nazariyasiga** ko'ra, til inson tafakkurini shakllantiradi va uning dunyoni idrok etish tarziga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu nazariya asosida "jasorat" tushunchasining turli tillar va madaniyatlarda turlicha semantik ranglarga ega bo'lishi tabiiy hol sifatida qaraladi [1:156–157].

Kognitiv tilshunoslik doirasida esa ma'naviy kategoriyalar konseptlar tizimi orqali o'rganiladi. George Lakoff va Mark Johnson tomonidan ishlab chiqilgan **konseptual metafora nazariyasida** "jasorat" ko'pincha "kurash", "yorug'lik", "balandlik" kabi metaforik modellar orqali ifodalanishi ta'kidlanadi. Bu esa jasoratning nafaqat psixologik, balki obrazli tafakkur vositasida shakllanishini ko'rsatadi [5:77].

O'zbek tilshunosligida ma'naviy tushunchalar semantik maydon sifatida o'rganilib, ular milliy mentalitet bilan uzviy bog'liq holda tahlil qilinadi. Jumladan, Shavkat Rahmatullayev va Nodira Mahmudova ishlarida leksik birliklarning semantik tuzilishi hamda ularning madaniy komponentlari chuqur yoritilgan. Ushbu yondashuv "jasorat" leksemasining nafaqat lug'aviy, balki konnotativ va pragmatik qatlamlarini ham ochib berishga imkon yaratadi.

Falsafiy nuqtai nazardan "jasorat" tushunchasi qadimdan muhim axloqiy kategoriya sifatida qaralgan. Aristotle o'zining "Nikomax etikasi" asarida jasoratni ortiqcha qo'rquv va beparvolik o'rtasidagi "**oltin o'rtalik**" sifatida izohlaydi. Bu talqin keyingi ilmiy ishlarda ham asosiy nazariy manbalardan biri sifatida qo'llanadi.

Psixologik tadqiqotlarda esa jasorat shaxsning stressli va xavfli vaziyatlarga nisbatan munosabati orqali tushuntiriladi. Xususan, zamonaviy psixologiyada jasorat ko'pincha **rezilyentlik** — ya'ni ruhiy chidamlilik tushunchasi bilan bog'lanadi. Bu yondashuv jasoratni faqat

tashqi harakat emas, balki ichki ruhiy barqarorlik sifatida ham talqin qilish imkonini beradi.

Shuningdek, sotsiolingvistik tadqiqotlarda “jasorat” tushunchasi ijtimoiy kontekst bilan bog‘liq holda o‘rganiladi. Turli ijtimoiy guruhlar, yosh kategoriyalari va madaniy muhitlarda jasoratning ifodalanish shakllari farqlanishi aniqlangan. Bu esa uning semantik maydoni dinamik va o‘zgaruvchan ekanligini ko‘rsatadi.

Tahlillar

“Jasorat” fenomenining semantik maydonini tahlil qilishda bir qator lingvistik yondashuvlardan foydalanish mumkin.

1. Leksik-semantik tahlil

O‘zbek tilida “jasorat” so‘zi bir nechta asosiy ma‘nolarni o‘z ichiga oladi:

1) Fizik xavf va qiyinchiliklarga qarshi turish. Masalan: “*Jasorat bilan oldinga tashlandi.*”

Bu ma‘no insonning qo‘rquvsizligi va tavakkal qilish qobiliyatini bildiradi. Shuningdek, u stressli yoki xavfli vaziyatlarda tez va qat‘iyatli harakat qilishni ifodalaydi.

2) Axloqiy va ma‘naviy qat‘iyat. Masalan: “*Jasoratli qaror qabul qilish.*” Bu jihat shaxsning ichki dunyosi va axloqiy prinsiplari bilan bog‘liq bo‘lib, uning ma‘naviy barqarorligi va ruhiy chidamliligini ifodalaydi.

3) Ijtimoiy mas‘uliyatni o‘z zimmasiga olish. Masalan: “*Jasoratli harakat jamiyat uchun muhim.*”

Bu kontekstda jasorat individual xususiyat sifatida emas, balki ijtimoiy va ma‘naviy mas‘uliyatni o‘z ichiga olgan fenomen sifatida namoyon bo‘ladi.

Semantik tahlil Lyons (1977) va Cruse (2000) nazariyalariga tayangan holda olib borilganda, so‘zning ko‘p qirrali ma‘nolari uning semantik maydonidagi ierarxik va kontekstual bog‘liqliklarni yaqqol namoyon etadi [2:57]. Shuningdek, leksik birlikning turli ma‘nolari uning kognitiv ramkalar bilan o‘zaro bog‘liqligini, ya‘ni muayyan vaziyatda qaysi ma‘no dolzarbroq bo‘lishini aniqlash imkonini beradi.

Bu tahlil shuni ko‘rsatadiki, “jasorat” fenomeni faqat shaxsning qo‘rquvsizligi bilan cheklanmaydi, balki uning axloqiy, ma‘naviy va ijtimoiy qat‘iyati bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu bois ushbu so‘zning semantik maydoni murakkab va ko‘p qirrali bo‘lib, leksik, kognitiv va ijtimoiy jihatlarni birlashtiradi.

Bundan tashqari, bu yondashuv *frame semantics* va **konseptual blending** nazariyalari doirasida so‘zning bir nechta kontekstual ma‘nolarini birlashtirib, yangi ijtimoiy-axloqiy konseptlarni hosil qilish imkonini beradi. Masalan, shaxs xavfli vaziyatda qat‘iyatli harakat qilganda, u nafaqat jasoratli, balki ijtimoiy jihatdan mas‘uliyatli va ma‘naviy yetuk shaxs sifatida ham talqin qilinadi.

Demak, “jasorat” so‘zi lingvistik fenomen sifatida ham, ijtimoiy-ma‘naviy qadriyat sifatida ham alohida o‘rganishga loyiqdir. Bu esa ma‘naviyat semantik maydoni tadqiqotlarida yangi yo‘nalishlarni belgilash va so‘zning turli o‘lchovlarini yanada chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi.

2. Sinonimlar va semantik maydon

Frame semantics nazariyasiga ko‘ra (Fillmore, 1982), har bir leksik birlik o‘z kontekstual ramkasi bilan bog‘liq bo‘lib, uning ma‘nosi va ishlatilish chegaralari aynan shu ramkaga asoslanadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, “jasorat” semantik maydoni boshqa leksik birliklar bilan turli darajada bog‘liq va ularning ma‘nolari bilan qisman kesishadi.

“Jasorat” so‘zi semantik maydonda quyidagi sinonimlar bilan yaqin aloqaga ega:

Mardlik — asosan ijtimoiy va axloqiy kontekstda qo‘llanadi. U shaxsning qat‘iyiligi va tavakkal qilish qobiliyatini bildiradi, biroq ko‘proq ijtimoiy qadriyat va axloqiy fazilatga urg‘u beradi.

Dovyuraklik — ba‘zan salbiy nuans bilan qo‘rquvsizlikni bildiradi. Bu so‘zning qo‘llanishi ko‘pincha mas‘uliyatsizlik yoki ortiqcha tavakkal bilan bog‘liq vaziyatlarda kuzatiladi.

Qahramonlik — tarixiy va epik kontekstlarda faol ishlatiladi. U jasoratning kengroq ijtimoiy va madaniy namoyonini ifodalaydi.

Matonat — ruhiy chidamlilik va sabrni ta’kidlaydi. U jasoratning ichki, psixologik qirralarini boyitadi [3:89].

Tahlil shuni ko’rsatadiki, “jasorat” boshqa sinonimlar bilan qisman kesishadi, biroq u o’ziga xos ijtimoiy-axloqiy va ma’naviy xususiyatlarini saqlab qoladi. Ya’ni, jasorat nafaqat qo’rquvsizlik yoki tavakkalni, balki shaxsning axloqiy qat’iyati, ma’naviy yetukligi va ijtimoiy mas’uliyatini ham ifodalaydi.

Bu hodisani Fauconnier va Turner (2002) tomonidan ilgari surilgan **konseptual blending** nazariyasi orqali tushuntirish mumkin. Mazkur nazariyaga ko’ra, bir nechta kontekstual ma’nolar birlashtirilganda yangi konseptual maydon yuzaga keladi. Shu tariqa, “jasorat” so’zi bir vaqtning o’zida:

- fizik va ijtimoiy xavflarga qarshi turish,
- axloqiy va ma’naviy qat’iyat,
- jamiyat va tarixiy kontekst bilan bog’liq qahramonlik

kabi turli ma’nolarni o’zida mujassamlashtiradi [4:12].

Natijada, “jasorat” lingvistik jihatdan ko’p qirrali va murakkab fenomen sifatida namoyon bo’ladi. U oddiy leksik birlik emas, balki ijtimoiy-axloqiy va ma’naviy qadriyatlarini aks ettiruvchi lingvistik konstruktsiya sifatida ham talqin qilinadi. Bu esa ma’naviyat semantik maydoni tadqiqotlarida yangi konseptual yondashuvlarni ishlab chiqish imkonini beradi.

3. Sintaktik va pragmatik tahlil

Lingvistik kontekstda “jasorat” so’zi turli sintaktik rollarda qo’llanadi, bu esa uning funksional moslashuvchanligini ko’rsatadi:

Subyekt sifatida: “*Jasorat yetarli edi.*” Bu holatda so’z asosiy fikr markazi bo’lib, shaxs yoki guruhning ichki qat’iyati va harakatga tayyorligini ifodalaydi.

Obyekt sifatida: “*U jasorat ko’rsatdi.*” Bu konstruktsiyada jasorat harakatning natijasi yoki namoyoni sifatida talqin qilinadi va shaxsning ijtimoiy hamda ma’naviy harakati bilan bog’lanadi [10:34].

Ta’riflovchi sifatida: “*Jasoratli harakat uni ajratib turdi.*” Bunday qo’llanish so’zning sifat beruvchi xususiyatini ochib beradi va shaxsning ichki qat’iyati hamda ruhiy chidamliligini ko’rsatadi.

Pragmatik nuqtai nazardan, “jasorat” so’zi ijtimoiy rag’batlantirish va qadrlash funksiyasini bajaradi. Jamiyatda jasoratli harakatlarni maqtash va ideal sifatida ko’rsatish orqali ushbu so’zning kommunikativ ahamiyati ortadi. Masalan, o’qituvchilar, rahbarlar yoki ota-onalar tomonidan jasoratli xatti-harakatlarni e’tirof etish shaxsning ijtimoiy va ma’naviy rivojlanishini rag’batlantiradi. Bu holat Saussure va Jakobson nazariyalariga muvofiq ravishda lingvistik belgining ijtimoiy hamda funksional rolini namoyon etadi. Saussure so’zning *signifiant* va *signifié* jihatlarini ajratib, uning til tizimidagi o’rnini tushuntirgan bo’lsa, Jakobson kommunikativ funksiyalarni ko’rsatib beradi. Shu nuqtai nazardan, “jasorat” so’zi faqat ma’no bildiruvchi birlik emas, balki ijtimoiy motivatsiya, axloqiy rag’batlantirish va kommunikativ ta’sir vositasi sifatida ham ishlaydi [7:23]. Pragmatik tahlil shuni ham ko’rsatadiki, “jasorat” so’zi kontekstga qarab turli sotsial va madaniy maqomlarni ifodalaydi. Tarixiy, epik, ijtimoiy va ma’naviy kontekstlarda u turli darajadagi ijtimoiy qadriyatlarini aks ettiradi. Bu esa so’zning lingvistik va sotsiokultural rolini yanada boyitadi. Natijada, sintaktik va pragmatik tahlil “jasorat” fenomenining lingvistik, ijtimoiy va ma’naviy qirralarini birlashtirib, uni murakkab va ko’p qirrali lingvistik konstruktsiya sifatida talqin qilish imkonini beradi.

4. Ma’naviyat bilan bog’liqligi

“Jasorat” fenomeni ma’naviyat semantik maydonida bir nechta muhim jihatlar bilan uzviy bog’liq bo’lib, shaxsning ichki va ijtimoiy fazilatlarini aks ettiradi:

Shaxsning ruhiy yetukligi. Jasorat shaxsning ichki chidamliligi, stressga qarshi turish

qobiliyati va ruhiy barqarorligini namoyon qiladi. Bu jihat psixologik va axloqiy qadriyatlarning uyg'unligini ko'rsatadi.

Axloqiy qadriyatlarni himoya qilish. Jasorat shaxsning o'z axloqiy prinsiplariga sodiqligini bildiradi. Shu jihatdan u faqat tavakkal yoki qo'rquvsizlik bilan cheklanmay, prinsipial qarorlar qabul qilish bilan chambarchas bog'lanadi.

Ijtimoiy va tarixiy identitet bilan aloqadorlik. Jasorat shaxsning jamiyatdagi o'rni, madaniy va tarixiy kontekst bilan bog'liqligini aks ettiradi. Bu jihat uning ijtimoiy qadriyatlar va ma'naviyat bilan uzviy aloqasini ta'kidlaydi.

Nazariy jihatdan, bunday leksik-semantik tahlil so'zning faqat lug'aviy ma'nosini emas, balki uning kognitiv, ijtimoiy va ma'naviy kontekstini ham o'rganish imkonini beradi. Shu tariqa "jasorat" fenomeni nafaqat shaxsiy xususiyat sifatida, balki jamiyat va ma'naviyat bilan bog'liq ijtimoiy-madaniy fenomen sifatida namoyon bo'ladi.

Frame semantics va **conceptual blending** nazariyalari nuqtai nazaridan, jasoratning ma'naviy va ijtimoiy jihatlari uning semantik maydonini boyitadi va uni turli kontekstlarda yangi ma'nolar hosil qiluvchi konseptual konstruksiyaga aylantiradi. Masalan, tarixiy voqea, ijtimoiy harakat yoki shaxsiy tajriba orqali jasorat yangi ijtimoiy-ma'naviy qiymatlarni oladi va shaxsning identitetini yanada mustahkamlaydi. Natijada, "jasorat" fenomeni lingvistik, ijtimoiy va ma'naviy qirralarni birlashtiruvchi murakkab lingvistik konstruksiya sifatida namoyon bo'ladi. Bu esa tilshunoslik va semantika tadqiqotlarida ma'naviyat semantik maydonini yanada chuqurroq o'rganish uchun mustahkam nazariy asos yaratadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, "jasorat" semantik maydoni ma'naviyatning ajralmas qismi hisoblanadi. U shaxsning ruhiy chidamliligi, axloqiy qat'iyati va ijtimoiy mas'uliyatini ifodalaydi. Leksik, sintaktik va pragmatik tahlil orqali mazkur so'zning murakkab va ko'p qirrali tabiati, shuningdek, uning jamiyat va ma'naviyat bilan uzviy bog'liqligini aniqlash mumkin. Shu bilan birga, "jasorat" semantik maydoni boshqa sinonimik birliklar bilan qisman kesishsa-da, o'ziga xos ijtimoiy-axloqiy xususiyatlarini saqlab qoladi. Demak, "jasorat" nafaqat til birligi, balki ma'naviy qadriyatlarni ifodalovchi konseptual va madaniy birlik sifatida ham muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Бархударов Р. А. Семантика и семантические типы языка. – М.: Наука, 1984. – С. 156.
2. Кузнецов В. М. Семантика. Лекции по теории значений. – СПб.: Филол. фак. изд-во, 1992. – С. 57.
3. Fauconnier G., Turner M. The way we think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities. – New York: Basic Books, 2002. – P. 89.
4. Fillmore C. J. Frame semantics and the nature of language // Annals of the New York Academy of Sciences. – 1982. – P. 12.
5. Lakoff G. Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind. – Chicago: University of Chicago Press, 1987. – P. 77.
6. Терехина Е. В. Семантические поля и проблемы лексической семантики. – М.: Лингва, 2000. – С. 62.
7. Cruse D. A. Meaning in language: An introduction to semantics and pragmatics. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – P. 23.
8. Lyons J. Semantics: In 2 vols. – Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
9. Щерба Л. В. Очерк теории лексического значения. – М.: АН СССР, 1958.
10. Wierzbicka A. Semantic primitives. – Berlin: Mouton de Gruyter, 1996. – P. 34.
11. Jakobson R. Selected writings: Word and language. – The Hague: Mouton, 1971.
12. Saussure F. de Course in general linguistics. – New York: Philosophical Library, 1959.
13. Turner M. The literary mind: The origins of thought and language. – Oxford: Oxford University Press, 1996.
14. Eco U. Semiotics and the philosophy of language. – Bloomington: Indiana University Press, 1984.